

Esipuhe

Jukka Similä

Lapin yliopisto, Oikeustieteiden tiedekunta
PL 122, 96101 Rovaniemi
E-mail jukka.simila@ulapland.fi

Luonnonvarojen hyödyntäminen on välttämätöntä ihmisen hyvinvoinnille, mutta ihmiskunta käyttää luonnonvaroja ja ekosysteemipalveluita enemmän kuin mitä luonto tarjoaa. Luonnonvarojen lisääntyvän käytön uskotaan jatkuvan ja kansainvälinen luonnonvarapaneeli on arvioinut, että ilman kulutuksen kasvun hillintää maapallon materiaalisten resurssien (metallit, teollisuusmineraalit, fossiiliset polttoaineet ja biomassa) käyttö kolminkertaistuu vuosien 2000 ja 2050 välillä (International Resources Panel 2011). Kulutus on hyvin epätasaisesti jakautunut; kehittyneet teollisuusmaat käyttävät suhteessa väestön määrään paljon enemmän kuin kehitysmaat tai vasta teollistuneet maat. Suomessa luonnonvaroja käytetään kaksi kertaa enemmän kuin EU-maissa keskimäärin (Valtioneuvoston periaatepäätös kestävästä kulutuksesta ja tuotannosta 2013). Luonnonvarojen käytöllä on siis globaali ulottuvuus, mutta se on myös paikallinen kysymys. Luonnonvarojen – tai laajemmin luontoympäristön – hyödyntäminen voi aiheuttaa syviä ristiriitoja erilaisten toiveiden, käsitysten ja mahdollisuuksien törmätessä toisiinsa.

Luonnonvarakysymyksen globaali merkitys on johtanut moniin uusiin ja kansainvälisesti laajasti käytettyihin käsitteisiin, kuten biotalous, mineraalitalous, ekosysteemipalvelu, resurssitehokkuus ja kiertotalous. Ne heijastavat monissa maissa tapahtunutta ajattelutavan muuttumista. Myös Suomessa yhtenä kehittyneenä maana on otettu nämä käsitteet osaksi poliittisia strategioita. Vaikka kansalli-

sia ja alueellisia strategioita on tehty runsaasti, niiden muuttuminen konkreettisiksi toimiksi voi kuitenkin viedä aikaa. Toteuttaminen voi myös johtaa epätasapainoiseen kehitykseen, jos toimet tehdään yksipuolisesti taloudellisten arvojen edistämisen näkökulmasta. Suomessa tällä on erityistä merkitystä maan itä- ja pohjoisosissa. Pertti Rannikko ja Tapio Määttä näkevät mahdollisena, että syrjäiset alueet voivat olla palaamassa samanlaisiksi raaka-ainealueiksi, joita ne olivat maan teollistumisen aikana. (Rannikko & Määttä 2010).

Suomen kansantalous perustuu kehittyneeksi teollisuusmaaksi poikkeuksellisen paljon luonnonvarojen hyödyntämiseen. Metsävarat asukasmäärään suhteutettuna ovat Suomessa erityisen runsaat; puhdasta vettä, maa-aineksia ja mineraalivaroja on huomattavasti. Marjat, sienet, riista ja kalat, esteettiset kokemukset sekä virkistysmahdollisuudet ovat myös tärkeitä luonnon tarjoamia hyötyjä. Suomen tulevaisuuden strategia pohjaa vahvasti luonnonvarojen hyödyntämiseen, osin neitseellisten, osin uuden teknologian ja uusien palvelujen, kuten luontomatkailupalvelujen, kehittämisen kautta syntyvän arvonlisäyksen kautta (Valtioneuvoston luonnonvaraselonteko eduskunnalle 2010).

Lapissa ja Pohjois-Suomessa luonnonvarojen merkitys on suurempi kuin muualla Suomessa keskimäärin. Metsätalous, luontomatkailu, kaivosteollisuus, bioenergia sekä perinteiset elinkeinot (porotalous, kalastus ja metsästys, luontaistuotteet) muodostavat keskeisen pohjan Lapin hyvinvoinnille. Jotkut

mainituista luonnon hyödyntämisen muodoista ovat taloudelliselta merkitykseltään toisia suurempia, mutta niiden tuottamaa hyvinvointia ei voida laskea vain euroissa. Perinteisesti luonnonvarat on ymmärretty varallisuutena. Tätä näkemystä on jo pitkään kritisoitu ja materiaalsien arvojen rinnalla on nostettu luontoon ja luonnonvaroihin liittyvät ei-materiaalisia arvot (Käyhkö 1999). Kapeasta taloudellisesta näkökulmasta on luovuttu myös poliittisten strategioiden tasolla (Valtioneuvoston luonnonvaraselonteko eduskunnalle 2010 ja sen päivitys 2014), vaikka arkipäivän poliittista keskustelua dominoivat taloudelliset arvot. Lapin asukkaat ovat aina tunnistaneeet sekä luonnon ja luonnonvarojen materiaalsiet että ei-materiaalsiet arvot.

Tässä Acta Lapponica Fenniae -numerossa lappilaiset tutkijat tarkastelevat luonnon tarjoamia resurssien käyttöä ja merkitystä aidon poikkitieteellisesti monesta eri näkökulmasta. Kirjoituksille yhteistä on luonnon tarjoamien resurssien hyödyntäminen, vaikka hyödyntämisen muodot voivat olla hyvin erilaisia, kuten luontomatkailu, vuodenajan hyödyntäminen ympäristötaiteessa, ympäristön käyttö kasvatuksessa, jokamiehen oikeuksien hyödyntäminen tai kaivostoiminta.

Kirjan seitsemästä kirjoituksesta neljä käsitellee tavalla tai toisella luontomatkailua. Tämä heijastelee luontomatkailun yhä kasvavaa merkitystä Lapissa. *Maria Hakkarainen* tarkastelee artikkelissaan syrjäisten kylien matkailun kehittymistä tapaustutkimuksen avulla. Tapaustutkimuksen kohdealueena on Sodankylän kunnan kylä, Sompion erämaa-alueella sijaitseva Lokka. Samalla kun maa-seutuelinkeinojen ja matkailun yhteensovittamisesta on yleisesti tullut globaali ilmiö, se toteutuu paikallisesti hyvin vaihtelevissa olosuhteissa. *Hakkarainen* pohtii, miten matkailu sopeutuu osaksi syrjäisten kylien elinkeinojen ja luonnonkäyttömuotojen kokonaisuutta kyläläisten arjessa. Havaintonsa hän järjestää luonnonkäyttömuotojen vuodennierron mukaan.

Hallikainen, Tyrväinen ja Silvennoinen lähestyvät matkailua toisenlaisesta perspektiivistä. He ottavat lähtökohdaksi metsätalouden sekä matkailu- ja virkistyskäytön välille syntyneet ristiriidat. Niitä voidaan vähentää metsien hoitoa kehittämällä siten, että metsät tarjoaisivat jatkossakin riittävästi miellyttäviä maisemaelämyksiä matkailijoille ja luonnon virkistäytyjille. Tämä edellyttää työvälineitä, jotka muun muassa mahdollistavat matkailijoiden ja virkistäytyjien maisema-arvostuksien huomioon ottamisen. Erityisesti kansainvälisten matkustajien arvotuksista tiedetään vähän. Paikkatietoanalyysi, tarjoaa tiedon keräämisen ja jäsentämiseen välineen. Sen avulla voidaan kuvata ja käsitellä metsäalueen ekologisia piirteitä numeerisesti ja tämä mahdollistaa esimerkiksi vaihtuvia maisemaelämyksiä sisältävän metsäretken mallintamisen ja näin auttaa maankäytön suunnittelussa.

Timo Jokelan tarkastelee talvitaiteen sekä lumi- ja jäärakentamisen kehittämistä Lapissa. *Jokelan* lähtökohtana on, että lumisella maisemalla on myös tärkeä rooli Lapin elinkeinoelämälle ja hyvinvoinnille, joka linkittää tämänkin artikkelin matkailuteemaan. Lumi ja jää ovat luonnon kiertokulkuun perustuvia uusiutuvia luonnonvaroja ja talven esteettisyys ja elämyksellisyys voidaan ymmärtää arvokkaana aineettomana luonnonvarana. Tavoitteena on, että arktinen talvitaide hyödyntää näitä luonnonvaroja älykkäästi. Luotuja uusia toimintamalleja on tähän asti hyödynnetty vajavaisesti, sillä ne ovat jääneet harvojen matkailuyrittäjien käyttöön, ja silloinkin niitä on sovellettu rajoittuneesti. Tämän johdosta talvitaiteen kehittämishankkeissa syntyneet innovaatiot sisältävät monia mahdollisuuksia kehittää elinkeinotoimintaa ja taiteellista ilmaisua samanaikaisesti.

Neljäs luontomatkailuun liittyvä artikkeli on *Ilari Hovilan* jokamiehen oikeuksien rajoja tutkiva kirjoitus. Luontomatkailu, oli se sitten järjestettyä tai omatoimista, nojaa joko koko-

naan tai osittain jokamiehenoikeuksiin. Tällä vanhalla, pitkälti vakiintuneisiin tapoihin (ns. maantapaan) pohjautuvalla, oikeudellisella instituutiolla on suuri merkitys kenelle tahansa, joka haluaa nauttia ympäristön tarjoamista luonto- ja virkistysarvoista sekä luonnontuotteista. Toisaalta maanomistajat ja paikalliset asukkaat ovat kokeneet, ettei jokamiehenoikeuksiin kuulu niiden kaupallinen ja organisoitu hyödyntäminen. Tämän takia ne ovat nousseet keskusteluun. *Hovila* tuo esiin sen, että laki ei lähtökohtaisesti kiellä jokamiehenoikeuksien kaupallista hyödyntämistä, vaan lain asettamat rajat tulevat niiden käytön haitattomuusvaatimuksesta. Jokamiehen toiminta ei saa aiheuttaa (liiallista) haittaa muille. *Hovila* tarkastelee kirjoituksessaan haitattomuusvaatimuksen sisältöä ja esittää näkökohtia ja periaatteita, joiden avulla voidaan arvioida haitattomuuskynnyksen ylittyminen.

Kolme muuta artikkelia tarkastelevat luonnonvaroja ja ympäristöä muusta kuin matkailun näkökulmasta. *Annina Oksanen* on vallinnut aiheekseen kaivoslain aseman luonnonvarojen käytön sääntelijänä. *Oksanen* tavoitteena on nähdä kaivoslaki laajemmasta perspektiivistä, jossa lähtökohtana ei niinkään ole kaivoslain rooli kaivostoiminnan mahdollistamisessa, vaan luonnonvarojen hallinnan välineenä. Tällöin keskeisenä ulottuvuutena on kysymys resurssien käytöstä tavalla, joka luo pohjan tulevien sukupolvien tarpeiden tyydyttämiselle. Näin resurssitehokkuus – kielto tuhata mineraaleja – ja kaivostoiminnan toteuttaminen niin, että sen jatkaminen myöhemmin on mahdollista, nousevat tärkeään asemaan. *Oksanen* jäsentää kaivoslain asemaa laajemmassa luonnonvarojen hallintajärjestelmässä.

Leena Suopajärven kirjoitus suomalaisesta luonnonvarapolitiikasta ja paikallisuuden hajoamisesta, on laaja, monenlaisia luonnonvarojen käyttömuotoja tarkasteleva. Pääpaino on kuitenkin Lapissa paljon huomiota saa-

neissa käyttömuodoissa: kaivostoiminnassa ja biotaloudessa. Yksi tarkastelun kohde on itse luonnonvara-käsite ja miten se voidaan tulkita joko kapeasta taloudelliselta näkökulmasta tai laajemmasta näkökulmasta, jolloin luontoon ja luonnonvaroihin liitetään myös ei-materiaalisia arvoja. *Suopajärven* mukaan kansalaisten osallistumisoikeudet ovat periaatteessa laajentuneet. Käytännössä luonnonvaroiltaan rikkailla alueilla asuvien paikallisten ihmisten vaikutusvalta luonnonvarojen käyttöön ei kuitenkaan ole vahvistunut. Tätä ensi silmäykseltä jopa paradoksaalista päätelmää hän perustelee paikallisuuden hajoamisella. Hajoamisella *Suopajärvi* tarkoittaa sitä, että paikallisuus purkautuu laajenevasti erilaisille toimijaryhmille, joiden arkipäiväinen sidoskyseessä olevaan paikkaan voi olla varsin sattunainen tai heikko. Paikallisuus murenee myös retorisena keinona. Paikallisuuteen perustuva argumentointi saa helposti vastaansa näkemyksen, joka korostaa paikallisuuden sijaan ylipaikallista, jopa globaalia näkökulmaa.

Viimeisessä kirjoituksessa, joka on näkökulma-tyyppinen lähestyminen luonnonvarateemaan, *Kyösti Kurtakko* tarkastelee ympäristöä koulutuksen resurssina – siis luonnonvarana, jota ihminen voi hyödyntää koulutuksessa. Hänen lähtökohtansa on, että koulumaailma on oppimisympäristönä keinotekoinen, ja sille vaihtoehtoinen ympäristö olisi luontoympäristö, jota käytetäänkin jo ympäristöperustaisessa kasvatuksessa tai ympäristökasvatuksessa. Tällaiset kasvatusmenetelmät voivat tähdätä kokemusperäisen oppimisen ja toimintatutkimuksen korostamiseen. Ympäristöä ei kuitenkaan voi hyödyntää kaikkien asioiden oppimisessa ja opettamisessa. Luontoaiheiset teemat, kasvit, maaperä, ilmasto, vesistöt, eläimet, maisema ja luonnon materiaalit ovat ilmeisen selviä ympäristössä tapahtuvan koulutuksen teemoja. Samoin historiaan ja yhteiskuntaan liittyvät aiheet löytävät paikkansa lähestymistavan sovelluksista ja jopa niin abstraktia asiaa kuin

globalisaatiota voidaan lähestyä ympäristössä tapahtuvien muutoksien kautta. Lopuksi *Kurttakko* perustelee miksi ympäristöperustaiselle pedagogiikalle on juuri nyt tilausta ja perusteita.

Kokonaisuudessa kirjan artikkelit heijastavat sekä luonnonvarojen tärkeyttä paikallisesti kansallisesti ja valtakunnallisesti että luonnonvarakysymyksen moninaisuutta. Luonto ja luontoympäristö ovat keskeisiä resursseja mitä erilaisimpiin tarkoituksiin ja tavoitteisiin. Onneksi resurssien käyttö-

muodot eivät aina ole vaihtoehtoisia toisilleen, vaan samaa resurssia voidaan usein käyttää eri tavoin ilman että se vaikeuttaa – tai ainakaan kokonaan estää – toisia käyttömuotoja. Aina näin ei ole ja silloin yhteiskunnalliset arvot, niin materiaaliset kuin ei-materiaaliset, joutuvat puntariin.

Rovaniemellä 7.12.2015

Jukka Similä

Kirjallisuus

International Resources Panel, Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impacts from Economic Growth, International Resources Panel, UNEP, 2011.

Valtioneuvosto 2014. Suomi kestävän luonnonvaratalouden edelläkävijäksi. Valtioneuvoston luonnonvaraselonteon ”Älykäs ja vastuullinen luonnonvaratalous” linjausten päivitys 2014. Työ- ja elinkeinoministeriön

julkaisuja, Energia ja ilmasto, 24/2014

Rannikko, P. & Määttä, T. 2010. Johdanto: Luonnonvarakysymysten ajankohtaistuminen. Teoksessa: Rannikko, P. ja Määttä, T. (toim.), Luonnonvarojen hallinnan legitimi-teetti. Tampere, Vastapaino, 7–15.

Käyhkö, J. 1999. Luonnonvarat. Teoksessa: Gustafsson, J. (toim.), Maailmanlaajuiset ympäristöongelmat. Uhkakuvista yhteistyöhön. Turku, Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 31–93.

